

Ірина В'ячеславівна Бринза,

кандидат педагогічних наук, доцент

Наталія Володимирівна Ліщина,

аспірант, кафедра загальної і диференційної психології,

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,

вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна

АПРОБАЦІЯ ТЕСТУ-ОПИТУВАЛЬНИКА СХИЛЬНОСТІ ДО ПЕРЕЖИВАННЯ РОЛЬОВОЇ КРИЗИ

У статті представлено етапи та результати створення психодіагностичного тесту-опитувальника, спрямованого на вимірювання показників схильності особистості до переживання рольової кризи. Обґрунтовано актуальність та практичну значущість створеного тесту. Надається інформація про психометричні характеристики тесту-опитувальника, що засвідчують його надійність, валідність та дискримінативність. Вказано на можливості використання запропонованої методики психологами в роботі з населенням для постановки психологічного діагнозу, для психокорекційної та психотерапевтичної практики.

Ключові слова: особистість, криза, життєві ролі, переживання рольової кризи, рольові дисфункції.

Огляд психологічних досліджень із питання використання діагностичного інструментарію у вивченні особистості показав, що на сьогодні спостерігаються методологічні та методичні труднощі в оцінці та вимірюванні психологічних явищ, що пов'язані з рольовими дисфункціями при переживанні психологічної кризи особистістю. В той же час, у сучасних дослідженнях велика увага приділяється феномену кризи та вивченню рольової поведінки людини в процесі її життєдіяльності [1, 4, 11, 15, 16 та ін.].

У психологічному розумінні під поняттям «криза» розуміється емоційна реакція людини на ситуацію, що загрожує особистості, а не сама ситуація. Сам феномен кризи вивчається як: 1) соціально-психологічна ситуація; 2) особливий стан, що має свої суб'єктивні та об'єктивні характеристики; 3) процес переживання когнітивних, емоційних, особистісних (система ставлень), поведінкових і соматичних дисгармоній [3, 4, 6, 7, 8 та ін.].

На сьогодні досить повно описано феноменологію кризи, яку переживає особистість (Р. А. Ахмеров, 1994; А. О. Баканова, 2000; Л. Ф. Брюдаль, 1998; Г. О. Вайзер, 1998; І. В. Калінін, 2000; К. В. Карпінський, 2002; В. В. Козлов 2007 та ін.), позначено різновиди кризи, а саме: вікові, психологічні, життєві, професійні, сімейні, екзистенціальні, кризи ідентичності тощо (І. В. Бринза, 2000; О. А. Бреусенко., 2000; Е. Ф. Зеєр, 1998; Л. Г. Жедунова, 2010; О. П. Саннікова, 2000; С. Б. Семічов, 1979; Е. Е. Симанюк, 2003, 2005; Х. Ремшмидт, 1994; Т. М. Титаренко, 2010 та ін.), позначено етапи розгортання кризи (А. Г. Амбрумова, 1985; В. О. Бодров, 1995; Н. О. Деева, 2005; А. Г. Здравомислов, 1986; О. Bollnow, 1966; E. Lindemann, 1944 та ін.), психологічні, фізіологічні та поведінкові прояви (О. Я. Чебикін, 2000; А. Г. Амбрумова, 1986; Л. І. Анциферова, 1994; О. О. Бодальов, 1982; Ф. Е. Василюк, 1984; Є. О. Вар-

бан, 2009; Л. Г. Дика, 2002; О. В. Махнач, 2011; Р. Лазарус, 1991; О. О. Лазебна, 2000; В. Г. Ромек, 2002, 2005; О. Л. Солдатова, 2007; О. К. Черепанова, 1997 та ін.), виявлено обставини, пускові механізми кризи (Р. А. Ахмеров, 1994; А. О. Баканова, 2003; К. В. Карпінський, 2002; О. В. Лібіна, 2003; О. Ю. Рязанцева, 2012 та ін.).

Відповідно до вивчення ролей, найчастіше дослідженню підлягають такі явища, як «соціальні ролі» та «психологічні ролі», під якими розуміють нормативний взірць поведінки індивіда, що займає певну соціальну позицію та виконує відповідні їй функції [11, 12, 13 та ін.]. У цьому напрямі можна відзначити значний внесок рольових теорій. Прикладом соціальних і психологічних ролей можуть бути гендерні ролі (О. С. Балабанова, 2002; Т. В. Бендас, 2006; Feingold, 1988; O'Leary, Unger & Wallston, 1985; Friedman 1989 та ін.), сімейні та подружні ролі (Д. Б. Ельконін, 1989; Е. Г. Ейдемільлер, В. В. Юстицькис, 2000; Л. Б. Шнайдер, 2003; Steil & Turetsky, 1987 та ін.), професійні ролі (Е. Ф. Зеєр, Е. Е. Симанюк, 2005; Р. Кросбі, 2006 та ін.) та інші.

Під поняттям «життєві ролі» частіше розуміють різновид психологічних ролей, які полягають в досить глибокій залученості в процес буття людини, тісно пов'язаний з глибинною структурою особистості людини, має системний характер, спирається на базові цінності особистості, має істотне значення, особливий сенс в житті людини, є «двигуном» буття особистості [10 та ін.].

Таким чином, у контексті ролі, криза – це перехідний період життя, коли відбувається злам і активна зміна життєвих ролей особистості. Так, характерне для багатьох криз прагнення «втекти від себе» – це не що інше, як бажання людини позбутися тих ролей, які чомусь стали причиною її страждання, дисгармоній, неблагополуччя. Така криза (ми позначили її як «рольова криза») характеризується

неможливістю (або труднощами) засвоєння нових життєвих ролей, або складнощами залишення старих.

Руйнування ролей, що відбувається в процесі такої кризи, завжди супроводжується руйнуванням їхньої адаптивної, захисної функції, втратою сенсу життя, порушенням адекватного уявлення про себе, втратою звичних форм поведінки, зниженням здатності створювати нові поведінкові паттерни (в тому числі й адаптивні). Це руйнування не відбувається безболісно, особливо якщо побудова нових ролей чи їх прийняття ускладнене. Змінними дисгармоній, що приводять особистість до рольової кризи, можуть бути інфантильність життєвих ролей людини, рольовий дефіцит, рольова дисгармонія, що пов'язані з нерозвиненістю її важливих соціальних і психологічних функцій. Рольовий дефіцит проявляється у незасвоєнні особистісних ролей, несформованості важливих життєвих ролей, своєрідній «атрофії» ролі. Рольовий інфантилізм проявляється у фіксації на дитячих ролях, незрілості у розвитку емоційної та рольової сфери особистості. Рольова дисгармонія проявляється у формуванні неконструктивних і неадаптивних ролей, що пов'язані з негармонійними життєвими сценаріями людини.

Існує широкий спектр психодіагностичних методик, що надають можливість оцінити прямо або опосередковано ті чи інші характеристики кризи, яку переживає людина в повсякденному житті або в професії (Т. Д. Азарних, І. М. Тиртишніков, 2001; О. П. Саннікова, І. В. Бринза, 1999 та ін.); діагностувати стресові стани (В. О. Баранов, 1982; О. Б. Леонова, 2004; Н. О. Водоп'янова, 2009; М. С. Капица, 2003; О. С. Копіна, О. О. Суслова, Є. В. Заїкін, 1995; О. О. Прохоров, 2004; Ч. Д. Спілбергер, 1973; Дж. Тейлор, 1953; К. Шрайнер, 2009 та ін.), виявити синдром «емоційного або професійного вигорання» (В. В. Бойко, 1999; Н. Є. Водоп'янова, О. С. Старченкова, 2005; О. О. Рукавишников, 2001 та ін.), дослідити рівні невротизації особистості (Л. І. Вассерман, 1997, 2011, 2014; Д. Голдберг, 1972; Є. П. Ільїн, 1972; Т. О. Немчин, 1983; С. Хатуєєв, Дж. Маккинли, 1940; О. І. Скорік, Л. С. Свердлов, 1993; К. Хек, Х. Хесс, 1975; Т. І. Балашова, В. Зунге, 2002; В. О. Жмуров, 1986; С. Хатуєєв, Дж. Маккинли, 1940 та ін.), а також виявити гендерні або рольові відмінності особистості (Ю. О. Альошина, Л. Я. Гозман, О. М. Дубровська, 1987; С. Бем, 1974; В. П. Левкович, О. Є. Зуськова, 1985; Т. В. Ф. Хемфрі, 1993; Е. Берн, 1999 та ін.) та вивчити рольові конфлікти (С. І. Єріна, П. П. Горностай, 1997; Н. В. Гришина, 2000; Т. А. Beehr, 1976; J. R. Rizzo, 1970; U. G. Foa & E. Foa, 1974; J. M. Peiro, 1987; S. Pandey, E. S. Kumar, 1997 та ін.).

Однак, методик, що діагностують особливості переживання рольової кризи, нами не знайдено. Це і стало поштовхом до розробки авторської методики,

що замірює схильність особистості до переживання рольової кризи.

Мета статті полягає в огляді етапів розробки та апробації діагностичного інструменту, що дозволяє вимірювати показники схильності особистості до переживання рольової кризи.

Для розробки діагностичного інструменту використовувалася теоретичний, синтетичний, аналітичний, метод експертизи, діагностичний, математико-статистичний методи, що включили аналіз літературних джерел, бесіди з психологами-практиками, клінічні спостереження за людьми, які переживають життєві, соціально-рольові труднощі, залучення кореляційного та факторного аналізу.

Створення оригінальної методики проходило у відповідності до вимог психометрики та включило кілька етапів [2; 4; 9; 14]. На першому перед нами стояла задача виявлення спектра можливих проявів феномена рольової кризи як у чоловіків, так і у жінок, з метою створення теоретичного конструкту тесту-опитувальника. На основі аналізу літературних даних та за сприяння висококваліфікованих спеціалістів (26 психологів), які виступили в ролі експертів, було виділено тематично найбільш інформативні параметри оцінки рольової кризи та розроблено систему індикаторів, спрямованих на виявлення феномену, що досліджується. В результаті отриманих експертним шляхом матеріалів було відібрано шість рольових характеристик: 1. Я-Дитина; 2. Я-Мати/Батько; 3. Я-Подружжя; 4. Я-Професіонал; 5. Я-Жінка/Чоловік; 6. Я-Дорослий. Ці характеристики надали назви шкалам тесту-опитувальника.

На другому етапі розробки тесту-опитувальника стала задача обрати форму та індикатори відповідей. Формою тестових завдань для опитувальника стали твердження. Також обрано дві форми методики: жіноча і чоловіча. Шість шкал жіночої форми опитувальника включили 180 тверджень, і 186 тверджень склали чоловічу форму опитувальника. Було запропоновано обрати один із чотирьох відповідей на вибір: безумовно, так; мабуть, так; мабуть, ні; безумовно, ні. Крім цього, твердження до кожної шкали підбрано з урахуванням індикаторів прояву рольових дисфункцій (деструкції, інфантильності, дисгармонії), що дає змогу найбільш диференційовано оцінити прояви рольової кризи.

На третьому етапі стояло завдання перевірки тестового конструкту методики на психометричну ефективність. Для перевірки очевидної валідності складений текст і інструкція тесту-опитувальника були запропоновані групі респондентів (136 осіб у віці від 18 до 60 років) та групі експертів-психологів (26 осіб). Після проведеної процедури деякі з тверджень тесту-опитувальника було відредаговано, замінено або видалено. В кінцевому результаті до тексту опитувальника потрапило 118 тверджень у жіночому варіанті та 124 твердження – в чоловічому. Для перевірки надійності тесту-опитувальника було обрано метод «розщеплення навпіл», який дозволив

виявити гомогенність (узгодженість) частин тесту-опитувальника. Відповідно до процедури перевірки, для кожного випробуваного обчислювалися значення за першою половиною кожної шкали тесту (X) і за другою половиною шкали тесту (Y). Значення, отримані за двома частинами тесту, піддалися кореляційному аналізу. Результати представлено в таблицях 1 (жіноча форма) і 2 (чоловіча форма).

Візуальний аналіз таблиць 1 та 2 демонструє додатньо значущі (на $p \leq 0,01$ рівні) коефіцієнти кореляцій між значеннями половинок шкал (X) і (Y), що свідчить про однорідність тестових завдань і внутрішню узгодженість тесту-опитувальника в цілому. Таким чином, розроблений опитувальник можна вважати достатньо надійним психодіагностичним інструментом.

Таблиця 1.

Значущі коефіцієнти кореляцій між частинами шкал тесту-опитувальника схильності до переживання рольової кризи (жіночий варіант)

Шкали	Я-Дитина (X)	Я-Мати (X)	Я-Подружжя (X)	Я-Професіонал (X)	Я-Жінка (X)	Я-Дорослий (X)
Я-Дитина (Y)	495**					
Я-Мати (Y)		770**				
Я-Подружжя (Y)			814**			
Я-Професіонал (Y)				445**		
Я-Жінка (Y)					260*	
Я-Доросла (Y)						752**

Примітка. Тут і далі: 1) ** - $p \leq 0,01$, * - $p \leq 0,05$; 3) нулі і коми опущено.

Таблиця 2.

Значущі коефіцієнти кореляцій між частинами шкал тесту-опитувальника схильності до переживання рольової кризи (чоловічий варіант)

Шкали	Я-Дитина (X)	Я-Батько (X)	Я-Подружжя (X)	Я-Професіонал (X)	Я-Чоловік (X)	Я-Дорослий (X)
Я-Дитина (Y)	795**					
Я-Батько (Y)		651**				
Я-Подружжя (Y)			581**			
Я-Професіонал (Y)				724**		
Я-Чоловік (Y)					560**	
Я-Дорослий (Y)						635**

Для перевірки дискримінативності тестових завдань і тесту в цілому обрано статистичний метод визначення величини коефіцієнта лінійної кореляції за К. Пірсоном між сумою балів кожної шкали та загальним показником (сумою всіх шести шкал тесту-опитувальника). Значення коефіцієнтів кореляції і

відповідних їм рівнів значимості представлено у таблицях 3 і 4.

Результати кореляційного аналізу, що представлені в таблицях 3 і 4, наочно демонструють додатньо значущі (на $p \leq 0,01$ рівні) кореляційні зв'язки між усіма показниками шкал із загальним показником за тестом-опитувальником.

Таблиця 3.

Значущі коефіцієнти кореляцій між показниками шкал та загальним показником тесту-опитувальника схильності до переживання рольової кризи (жіночий варіант)

Шкали	ЗПРК
Я-Дитина	712**
Я-Мати	726**
Я-Подружжя	801**
Я-Професіонал	789**
Я-Жінка	517**
Я-Доросла	854**

Примітка. Тут і далі: ЗПРК - загальний показник за тестом-опитувальником.

Отримані дані підтверджують високу дискримінативність тесту-опитувальника, а саме, здатність тестових завдань диференціювати відповіді

респондентів відносно максимальних і мінімальних значень за тестом.

Таблиця 4.

Значущі коефіцієнти кореляцій між показниками шкал та загальним показником тесту-опитувальника схильності до переживання ролівої кризи (чоловічий варіант)

Шкали	ЗПРК
Я-Дитина	753**
Я-Батько	726**
Я-Подружжя	620**
Я- Професіонал	854**
Я-Чоловік	811**
Я-Дорослий	900**

Для підтвердження конструктивної валідності тесту-опитувальника використано факторний аналіз. У результаті факторизації масиву даних за методом головних компонент встановлено 18-факторну модель, після ротації – 6-факторну модель. Зупинимося детальніше на аналізі 6-факторної моделі структури тесту-опитувальника. В результаті факторного аналізу прояснилася загальна кількість тверджень, включених у тест-опитувальник: їх залишилося рівно 96 (як у жіночому, так і в чоловічому варіанті).

У перший фактор «Я-Дитина» увійшло 16 тверджень, що розкривають здатність або нездатність людини бути природною, емоційною, непередбачуваною, спонтанною, творчою. Цей фактор характеризує особистість із позиції влади емоцій, імпульсивності, протесту і небажання дотримуватися загальних правил, проявлення слабкостей, гри в жертву, небажання брати на себе відповідальність.

Другий фактор – «Я-Батько/Мати» – об'єднує 16 тверджень, що оцінюють вміння чи невміння людини брати відповідальність не тільки за себе, а й за оточуючих людей, зокрема за власних дітей. Він розкриває такі характеристики особистості, як бажання повчати, засуджувати, критикувати, вимагати, читати нотації, наполягати на своїх позиціях, надмірно опікувати.

Третій фактор – «Я-Подружжя» – включає 16 тверджень, що виявляють здатність вибудовувати гармонійні або негармонійні подружні відносини. За цим фактором, особистість характеризується ригідністю, відстороненістю по відношенню до чоловіка (дружини), відсутністю вміння приймати подружжя такими, якими вони є, бути відкритим і люблячим, підтримувати, поступатися, домовлятися.

Четвертий фактор – «Я-Професіонал» – також охоплює 16 тверджень, що оцінюють професійну націленість і включеність людини або їх відсутність.

Основними характеристиками особистості є прагнення до вдосконалення своїх професійних навичок, надмірна залученість у кар'єру на шкоду іншим життєвим сферам, висока напруга та невдоволення, пов'язане з роботою.

До п'ятого фактору – «Я-Жінка/Чоловік» – увійшло 16 тверджень, що виявляють здатність людини до прийняття або неприйняття своєї жіночої або чоловічої суті, розуміння і визнання своєї природи. За цим фактором особистість характеризується з позиції проблем визнання своєї статевої ідентичності, відхилень у сексуальному плані, невдоволення в силу своїх фізіологічних змін.

Шостий фактор – «Я-Дорослий» – також включає 16 тверджень, що націлені на визначення людини щодо можливості або неможливості бути відповідальною за себе і власне життя повною мірою. Основними характеристиками особистості є невміння брати на себе відповідальність, залежність від «забобонів», піддатливість впливам, страх висловити свою думку, надмірне зважування фактів, складність у прийнятті рішень.

Таким чином, статистичний і психологічний аналіз 6-факторної моделі тесту-опитувальника схильності до переживання ролівої кризи переконливо підтверджує його конструктивну валідність.

Висновки: 1. Сукупність наведених статистичних доказів підтверджує надійність, валідність та дискримінативність тесту-опитувальника, а представлені результати етапів апробації – його психометричну ефективність.

2. Тест-опитувальник схильності до переживання ролівої кризи спрямовано на діагностику комплексу ролівих дисфункцій особистості, які супроводжують процес розвитку кризи. Він може використовуватися як для наукових, так і для практичних цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 301 с.
2. Анастаси А. Психологическое тестирование / А. Анастаси / Пред. К. М. Гуревича, В. И. Лубовского. – М.: Педагогика, 1982. – Кн. 1. – 320 с.; Кн. 2. – 295 с.
3. Ахмеров Р. А. Биографические кризисы личности: автореф. дис... канд. психол. Наук / Р. А. Ахмеров – М., 1994. – 19 с.
4. Брынза И. В. Особенности переживания профессионального кризиса у лиц с различным типом эмоциональности: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Ирина Вячеславовна Брынза. – Одесса, 2000. – 281 с.
5. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов. – СПб.: Питер, 2000. – 462 с.
6. Василюк Ф. Е. Жизненный мир и кризис: Типологический анализ критических ситуаций / Ф. Е. Василюк // Психологический журнал. – 1995. – №3. – С.90-101.
7. Гримак Л. П. Резервы человеческой психики / Л. П. Гримак. – М.: Политиздат, 1987. – 284 с.

REFERENCES

1. Abulkhanova-Slavskaya, K.A. (1991). *Strategiya zhizni [Strategy of life]*. Moscow: Mysl [in Russian].
2. Anastazi, A. (1982). *Psihologicheskoe testirovaniye [Psychological testing]*. K. M. Gurevich, V. I. Lubovskogo (Ed.). Moscow: Pedagogika [in Russian].
3. Akhmerov, P. A. (1994). Biograficheskie krizisy lichnosti [Biographic crises of a personality]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
4. Brynza, I. B. (2000). Osobennosti perezhvaniya professionalnogo krizisa u lits s razlichnym tipom emotsionalnosti [Peculiarities of experiencing professional crisis by persons with different emotionality types]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Russian].
5. Burlachuk, L. F. (2000). *Slovar-spravochnik po psihodiagnostike [Doctionary in psychodiagnostics]*. S. M. Morozov (Ed.). Saint Petersburg: Piter [in Russian].
6. Vasilyuk, F. E. (1995). Zhiznennyi mir i krizis: Tipologicheskii analiz kriticheskikh situatsiy [Life and crisis: typological review of crisis situations]. *Psihologicheskii zhurnal – Psychological journal*, 3, 90-101 [in Russian].
7. Grimak, L. P. (1987). *Rezervy chelovecheskoi psihiki – Capacity of human psyche*. Moscow: Politizdat [in Russian].
8. Grof, S., Grof, K. (1995). Duhovnyi krizis: ponimanie emogtsionalnogo krizisa [Spiritual crisis: understanding of emotional crisis]. *Duhovnyi krizis: Stati i*

8. Grof S. Духовный кризис: понимание эмоционального кризиса / С. Grof, К. Grof // Духовный кризис: Статьи и исследования. – М.: МТМ, 1995. – 256 с.
9. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов / П. Клайн. – К.: ПАН ЛТД, 1994. – 276 с.
10. Психология: Словарь / Под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевский. – М. – 1990.
11. Психологія життєвої кризи / Відп. ред. Т. М. Титаренко. – К.: Агрпромовидав України, 1998. – 348 с.
12. Социология: Полный курс / авт. – сост. Т.П. Ритерман.»: У-Фактория; АСТ; Екатеринбург; М. – 2009.
13. Социология: Учебник для вузов / Г. В. Осипов, А. В. Кабыща, М. Р. Тульчинский др. – М.: Наука, 1995.
14. Шевандрин Н. И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности / Шевандрин Н. И. – М.: ВЛАДОС, 1998. – 512 с.

8. Grof S. Духовный кризис: понимание эмоционального кризиса / С. Grof, К. Grof // Духовный кризис: Статьи и исследования. – М.: МТМ, 1995. – 256 с.
9. Klain, P. (1994). *Spravochnoe rukovodstvo po konstruirovaniyu testov [Manual of making tests]*. Kiev: PAN LTD [in Russian].
10. Petrovskoiy, A. V., Yaroshevskiy, M. G. (Ed.). (1990). *Psikhologiya: Slovar [Psychology: dictionary]*. Moscow [in Russian].
11. Titarenko, T. M. (Ed.). (1998). *Psykhohohiia zhit-tievoi kryzy [Psychology of vital crisis]*. Kyiv: Agroprom-vidav Ukrainy [in Ukrainian].
12. Riterman, T. P. (2009). *Sotsiologiya: Polnyi kurs [Sociology: full course]*. Ekaterinburg; Moscow [in Russian].
13. Osipov, G. V., Kabysya, A. V., Tulchinskiy, M. R. (1995). *Sotsiologiya: Uchebnik dlya vuzov [Sociology: textbook for universities]*. Moscow: Nauka [in Russian].
14. Shevandrin, N. I. (1998). *Psikhodiagnostika, korrektsiya i razvitie lichnosti [Psychodiagnostics, correction and personal development]*. Moscow: VLADOS [in Russian].
15. Cole, M. Alexander Luria and the Resolution of the Crisis in psychology. *First International Luria Memorial Conference: abstracts*. Moscow: MSU [in Russian].
16. Hoff, L. A. (1978). People in crisis: understanding and helping. *Menlopark (Calif.): Addison-Wesley publ.* [in Russian].

Ирина Вячеславовна Брынза,

кандидат психологических наук, доцент

Наталья Владимировна Лищина,

аспирант, кафедра общей и дифференциальной психологии,

Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,

ул. Фонтанская дорога, 4, г. Одесса, Украина

АПРОБАЦИЯ ТЕСТА-ОПРОСНИКА СКЛОННОСТИ К ПЕРЕЖИВАНИЮ РОЛЕВОГО КРИЗИСА

В статье рассмотрена проблема оценки и измерения ролевого кризиса личности, этапы разработки и результаты проверки на психометрическую эффективность оригинального теста-опросника. Анализ научной литературы выявил наличие широкого спектра психодиагностических методик, которые дают возможность оценить те или иные характеристики кризиса, который переживает человек, а также разновидности ролевого поведения личности, однако методик, диагностирующих особенности переживания ролевого кризиса, нами не найдено. Данный факт стал толчком к разработке авторской методики. Цель статьи заключается в описании этапов разработки и апробации диагностического инструмента, который позволяет измерять показатели склонности личности к переживанию ролевого кризиса. Для разработки диагностического инструмента использовались теоретический, синтетический, аналитический методы, метод экспертизы, диагностический, математико-статистический методы. Реализация поставленной цели, в соответствии с требованиями психометрики, проходила в несколько этапов. На первом этапе составлялся теоретический конструкт теста-опросника, экспертным путем было выделено шесть ролевых характеристик: 1. Я-Ребенок; 2. Я-Мать/Отец; 3. Я-Супруга/Супруг; 4. Я-Профессионал; 5. Я-Женщина/Мужчина; 6. Я-Взрослый. На втором этапе разработки теста-опросника избирались форма и индикаторы ответов. На третьем этапе выполнялась проверка тестового конструкта методики на психометрическую эффективность. Процедура проверки очевидной валидности проводилась при содействии группы респондентов (136 человек) и экспертов-психологов (26 человек). Она показала необходимость редактирования опросника и удаления некоторых утверждений. Предоставлены таблицы, демонстрирующие однородность (согласованность) частей теста-опросника и дискриминативность тестовых заданий. Достаточно значимые коэффициенты корреляции между всеми показателями свидетельствуют об однородности тестовых заданий, внутренней согласованности теста-опросника в целом, что подтверждает его высокую дискриминативность. Для подтверждения конструктивной валидности теста-опросника использовался факторный анализ, в результате которого было уточнено общее количество утверждений, включенных в тест-опросник: их осталось 96 (и в женском, и в мужском варианте). Таким образом, совокупность приведенных статистических доказательств подтверждает надежность, валидность, дискриминативность теста-опросника, а представленные результаты этапов апробации – его психометрическую эффективность. Тест-опросник может использоваться как для научных, так и для практических целей.

Ключевые слова: личность, кризис, жизненные роли, переживание ролевого кризиса, ролевые дисфункции.

Iryna Brynza,

PhD (Candidate of Psychological Sciences), associate professor,

Nataliia Lyshchyna,

post-graduate student, Department of General and Differential Psychology,

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,

4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine

APPROBATION OF THE INVENTORY OF PROPENSITY TO EXPERIENCING ROLE CRISIS

The article deals with the issue of assessing personality's role crisis, stages of the development and testing of results of the inventory for psychometric efficiency. The scientific literature review has revealed a great variety of psychodiagnostic methods for assessing the crisis characteristics experienced by a man, as well as types of the role behaviour crisis, but there are no methods for assessing the peculiarities of experiencing the role crisis. That is why it was reasonable to develop a new author's technique. The paper is aimed at describing the stages of development and testing of diagnostic test instrument that makes it possible to measure the indicators of propensity to experiencing role crisis. With the purpose of diagnostic test instrument development, the authors applied theoretical, synthetic, analytical methods, expert evaluation method, diagnostic, mathematical and statistical methods. The aim, according to the requirements of psychometrics, was implemented in several stages. At the first stage, theoretical construct of the inventory was prepared; six role-based characteristics were distinguished by expertise: 1. I am a child; 2. I am a mother/father; 3. I am a wife/husband; 4. I am a professional; 5. I am a woman/man; 6. I am an adult. At the second stage, the form and indicators of the answers were chosen. At the third stage, theoretical construct of the technique was tested for psychometric effectiveness. The testing of face validity was carried out with the cooperation of a group of respondents (136 people) and experts-psychologists (26 people). It showed the need for modification of the inventory and deleting some state-

ments. The paper presents the tables illustrating homogeneity (consistency) of the parts of the inventory and discriminative character of test cases. Rather significant coefficients of correlations between all the indicators demonstrate homogeneity of the test cases, its internal consistency in general, which confirms its discriminative character. To substantiate construct validity of the inventory, we applied factor analysis that made it possible to confirm the total number of statements included into the inventory: there were 96 statements left (both for men and women's variants). Thus, the above-mentioned statistical proofs confirm the inventory's reliability, validity, discriminative character, and psychometric effectiveness. The inventory is applicable for scientific and practical purposes.

Keywords: personality, crisis, life roles, experiencing role crisis, role-based dysfunctions.

Подано до редакції 03.11.2016

Рецензент: д. психол. н., проф. Н. Д. Хмель

УДК: 159.922.7

Наталія Юрьевна Волянюк,

доктор психологических наук, профессор,
заведующая кафедрой психологии и педагогики

Георгий Владимирович Ложкин,

доктор психологических наук, профессор кафедры психологии и педагогики,
Национальный технический университет «КПИ имени Игоря Сикорского»,
проспект Победы, 37, г. Киев, Украина

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ И БАРЬЕРЫ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ СУБЪЕКТА НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена концептуализации и операционализации понятия «психологический потенциал» субъекта деятельности, а также анализу барьеров, которые блокируют реализацию инновационной активности профессионала. Показано, что психологический потенциал – это не только то, что дано человеку от природы, но и то, что постоянно пополняется и индивидуально возобновляется. Возобновляемая часть психологического потенциала зависит главным образом от активности самого субъекта научно-педагогической деятельности. Подчеркивается, что структура психологического потенциала объединяет те психические образования, которые способны организовывать и координировать разные формы взаимодействия субъекта с реальностью. В качестве барьеров, которые блокируют реализацию психологического потенциала субъекта деятельности, рассмотрены: консерватизм, ригидность, догматизм, конформизм, стереотипность мышления, фиксированная самооценка, отсутствие мотивации, фрустрация, неophobia и мизантропия.

Ключевые слова: психологический потенциал, субъект научно-педагогической деятельности, активность, инновации, барьеры.

Инновационный способ развития государства, общества, экономики, промышленности в наше время является ведущим. Именно инновация как нововведение, обновление, смена, новизна, возникающая в процессе научных поисков, обеспечивает создание качественно нового. В начале третьего тысячелетия появилось понятие «креативная экономика». В 2015 г., по данным [5], в креативной отрасли Евросоюза было занято 7 млн. человек, а доход от креативных индустрий в США составляет 51,0% от ВВП. К креативной экономике относят отрасли, основанные на создании и использовании интеллектуальной собственности. К их числу относят: программное обеспечение и вычислительные системы, дизайн, телевидение, радио, интерактивные развлекательные системы и др. Эксперты расширяют список креативных сфер, называя креативной любую деятельность, которая выигрывает у конкурентов за счет нешаблонного творческого

подхода и высокоинтеллектуальной составляющей. Очевидно, что вслед за постиндустриальными и информационными этапами развития общества и даже после «экономики знаний» развитый мир вступит в новую эру – инновационной экономики.

Цель статьи состоит в концептуализации и операционализации понятия «психологический потенциал» субъекта научно-педагогической деятельности, а также анализе барьеров, которые блокируют реализацию инновационной активности профессионала.

В работе использован комплекс теоретических методов: анализ, синтез, сравнение, обобщение и систематизация данных современной научной литературы по проблеме.

В решении проблем, связанных с возможным приложением творческих усилий, вовлечены различные отрасли наук, в том числе и психология, которая изучает ресурсы человека как субъекта инновацион-